

u Bosni, ne uočava se i ne ističe dovoljno razlika između pojma derviša kao sljedbenika šejhova u tekijama i pojma ahija kao visokorangiranih starješina nad dervišima.

Rukovođena temama koje su istražene u bosanskom okruženju autorica je odabrala da u trećem poglavlju svoje knjige predstavi političku ulogu Hamzevića postavljajući dilemu da li da ih odredi kao derviški red ili kao društveno-politički pokret. Pri tom ističe da je Hamza Bali posjedovao određene keramete, te da je svojom melamijskom skromnošću i asketizmom privlačio i okupljao oko sebe ne samo obične sljedbenike kao svoje dervise, nego da je okupljao i pripadnike esnafa. Poznata je sudbina Hamzevića koji su sistematično proganjani i veoma rigorozno kažnjeni od strane države. Izgleda da ipak nije dovoljno istaknuta činjenica da su Hamzeviće predstavljali jedan populistički pokret povezan sa sličnim snagama sa širih prostora Carstva. Ovdje se radi o pojavi heterodoksnih derviša koje je centralna vlast po ukazanoj potrebi uobičajeno koristila za određene svoje ciljeve, prije svega vojne prirode, a kada više nije imala potrebe za navedenim uslugama, razračunavala se s njima i ograničavala njihove ideje i djelovanje. Hamza Bali je u Istanbulu imao kontakte sa raznim derviškim šejhovima, a prije svega sa Husamuddinom Ankaravijem, nakon čije se smrti vratio u Bosnu. Na njegove stavove su utjecali kontakti i veze sa dervišima bajramijsko-melamijskog usmjerenja i sa određenim krugovima u centru. Autorica posebno ističe njegov utjecaj na esnafa, što je značilo utjecaj na važan dio bosanskog okruženja. Hamzeviće su osuđivani zbog navodne hereze, iako je općepoznat i toleriran sinkretizam vjerovanja velikog djela bosanskog muslimanskog stanovništva izuzimajući ulemu i visoke državne službenike koji su sticali vjersko obrazovanje u zvaničnim vjerskim insti-

tucijama, što se ne može uvijek reći za šejhove heterodoksnih derviša. Hamza Bali je pogubljen kao otpadnik od vjere, iako se u osnovi radi o političkim razlozima koji su motivirali hamzeviće da otkazuju poslušnost centralnoj vlasti i njenim oficijelnim zastupnicima, što je protumačeno od strane odgovorne uleme kao pokušaj stvaranja paralelizma u vlasti.

Autorica je postigla postavljeni cilj da na zanimljiv i popularan način predstavi i jasno pokaže osnovne značajke pojave dervišstva u Bosni, te da obrazloži različite aspekte utjecaja koji su ostavili dubok i prepoznatljiv trag na bosansko društvo. Posebnu pažnju zavređuje način na koji je autorica, izborom navedenih poglavlja, iznijela svoje razumijevanje dervišstva i njegove uklopljenosti u bosansku sredinu, kao što zavređuje pažnju i način na koji je uspjela pokazati golemi utjecaj koji su derviši, općenito, ostvarili ne samo na muslimansku zajednicu nego i na sve pripadnike bosanskog društva uključujući brojne važne segmente tog društva, kako duhovne tako i ekonomske prirode.

AZRA GADŽO KASUMOVIĆ

Mirza Hasan Ćeman, *Abdullah-pašina džamija u Tešnju u Bosni i Hercegovini : s razmatranjima o dataciji Sejjid-Sulejmanove, Hasanbegovića ili Guvanjske (Harman) džamije i ubikaciji Tophane ili Tabhana džamije u Tešnju, Sarajevo, Filozofski fakultet, 2015. (elektronsko izdanje).*

Tešanj i tešanjski kraj bili su često tema naučnih pregalaca različitog kova i pozadine, a svaki od njih dao je doprinos u rasvjetljavanju historije i baštine ovog kraja. Bolje upo-

znati s literaturom o Tešnju vjerovatno su se odmah sjetili radova Alije Nametka (*Tešanj*, 1932-33.), Osmana Asafa Sokolovića (*Tešanj prije tri stoljeća*, 1941.), Đoke Mazalića (*Tešanj*, 1953.), Hatidže Čar-Drnda (*Sidžil Tešanjskog kadiluka iz 1740.-1746.*, 1984.), Mustafe Ćemana (*Kronologija Tešnja i okolice*, 1989.), Enesa Pelidije (*Prošlost Tešnja i njegove okoline u XVIII stoljeću*, 2010.), te Aladina Husića (*Tešanjski vakufi*, 2012.). Pored ovih ne smiju se zaboraviti radovi autora koji su se posredno dotakli historije Tešnja poput Hamdije Kreševljakovića (*Stari bosanski gradovi*, 1953.) i Adema Handžića (*A Survey of Islamic Cultural Monuments Until the End of the 19th Century in Bosnia*, 1996.). Svi dosadašnji autori pisali su gotovo isključivo na osnovu domaćih osmanskih dokumenata, po čemu je poznata bosanskohercegovačka osmanistika i što je njena najveća odlika. S druge strane, osjećala se potreba za jednim drugačijim pisanjem o osmanskom periodu Tešnja, onog kojeg bi mogao pisati urbani antropolog. Upravo ovdje svoje mjesto pronalazi studija Mirze Hasana Ćemana *Abdullah-pašina džamija u Tešnju u Bosni i Hercegovini : s razmatranjima o dataciji Sejjid-Sulejmanove, Hasanbegovića ili Guvanjske (Harman) džamije i ubikaciji Tophane ili Tabhana džamije u Tešnju*.

Duži niz godina Mirza Hasan Ćeman istražuje historiju urbanizma osmansko-dobne Bosne i Hercegovine, a akademska zajednica imala je priliku susresti se i okoristiti rezultatima tih istraživanja. Kako je autor rodom iz Tešnja, neki od njegovih ranijih radova bili su usmjereni prema historiji i baštini ovog grada na sjeveru Bosne među kojima će se izdvojiti knjiga *Urbana antropologija Tešnja 1461 - 1878.* (2006.) koja je inaugurator svih potonjih Ćemanovih radova o Tešnju.

Knjiga *Abdullah-pašina džamija u Tešnju je prilog (...) dataciji i atribuciji, kulturalnom određenju te određenju (...) prostornog smještaja* Abdullah-pašine džamije u kontekstu razvoja samog naselja (str. 19.). Studija počinje posvetom Ademu Hadžiću znamenitom Tešnjaku. Zajedničko porijeklo nije jedini razlog zbog kojeg se Mirza Hasan Ćeman na svojevrstan način zahvaljuje Handžiću. Za razumijevanja historije džamije, odnosno za Ćemanovo istraživanje, važan je podatak kojeg Adem Handžić navodi o tešanjskoj Abdullah-pašininoj džamiji u studiji *A Survey of Islamic Cultural Monuments (...)*. Prema Handžiću džamija je ranije nosila naziv Mustafa-pašina džamija, po svom prvom vakifu, a podignuta je kako Handžić smatra prije 1640. godine. Upravo ovdje Mirza Hasan Ćeman ulazi u dijalog s Handžićem, odnosno njegovim navodom, jer jedini pouzdan podatak o Abdullah-pašinoj džamiji jeste tarih iz 1195. AH (1781. AD) za koji većina istraživača smatra da se radi o datumu obnove objekta. Ćeman se u potpunosti slaže s Handžićem u jednome – a to je – da je Abdullah-pašina džamija nastala u 17. stoljeću. Svoje tvrdnje Mirza Hasan Ćeman potkrepljuje s dva crteža, jedan Karl Zitterhofera, a drugi grofa Luigi Marsiglia, oba nastala krajem 17. stoljeća tokom upada princa Eugena od Savoje u Bosanski ejalet. Upotreba skica i crteža u datiranju osmansko-dobnih objekata Bosne i Hercegovine nije tako česta u bosanskohercegovačkoj historiografiji, zbog čega treba zahvaliti autoru na osvježenju u naučnoj literaturi. Prema dva izvora, dva crteža Tešnja, Ćeman je potvrdio da je Abdullah-pašina džamija nastala u 17. stoljeću. Ovo je najveći doprinos ove studije koje je predstavljeno u prvom poglavlju naslovljenom *Abdullah-pašina (Avdi-pašina) džamija u Tešnju u našoj historiografiji*.

Kada Adem Handžić datira gradnju Abdullah-pašine džamije prije 1640. godine i kada je povezuje s vakufom Mustafa-paše za izvor navodi Tešanjski sidžil 1639.-1642. godine. Upravo ovdje se ogleda sva akribičnost Ćemana. On se ne povodi za navodom Handžića, već pokušava pronaći sidžil i provjeriti podatak. Prema posljednjim saznanjima naučne javnosti original sidžila je nestao 1992. godine u ratu tokom granatiranja Orijentalnog instituta u Sarajevu. Mirza Hasan Ćeman nije posustao, nego je nastavio tragati za dodatnim informacijama o sidžilu s nadom da je ipak negdje sačuvan prijepis ili kopija originala. Bio je u pravu. Uspio je pronaći kopiju koja se u vrijeme pisanja knjige nalazila kod Ahmeda Aličića. Slijedeći akademsku kolegijalnost Aličić prevodi Ćemanu dijelove sidžila koji se odnose na Mustafa-bega sina Ahmed-paše. U svojoj knjizi Mirza Hasan Ćeman iznosi podatke iz sidžila prema kojem Mustafa-beg ostavlja vakuf u novcu za svoju džamiju u Tešnju. Ovo je prvi put da dijelovi tešanjskog sidžila koji se mogu povezati s Abdullah-pašinom džamijom bivaju predstavljeni širem auditorijumu. Rezimirajući dosadašnja saznanja Ćeman je vrlo oprezan o povezivanju Mustafa-bega s Abdullah-pašinom džamijom, jer autor smatra da ne postoje pouzdani podatci o pravom vakifu Abdullah-pašine džamije, jer sidžil ne precizira lokaciju na kojem se nalazila džamija Mustafa-bega.

U želji da se razumije kontekst vremena, Mirza Hasan Ćeman se dotiče pitanja nastanka i formiranja mahale Abdullah-pašine džamije, te njene historije prije i poslije 1697. godine. Pored govora o Abdullah-pašinoj džamiji autoru se činilo nezaobilaznim da posveti posebno poglavlje o Harman džamiji i posebno poglavlje o Tabhana džamiji u Tešnju. Istraživanje o susjednim džamija-

ma u stvari je odličan primjer naučne metodologije, jer autor pored centralne teme o Abdullah-pašinoj džamiji teži da razumije kontekst, te ulazi u analizu sporednih tema.

U bosanskohercegovačku osmansku historiografiju Ćeman uvodi u upotrebu termine, koji nisu česti kod drugih autora, a to su *terminus ante quem*, *terminus post quem*, *terminus ante quem* i *terminus post quem non*. Sukladno ovome, Mirza Hasan Ćeman tvrdi da je u slučaju gradnje Abdullah-pašine džamije 1604. godina primarni *terminus ante quem non* (= *terminus post quem*), a 1697. godina *terminus ante quem* (= *terminus post quem non*).

Pored navedenog prvog poglavlja *Abdullah-pašina (Avdi-pašina) džamija u Tešnju u našoj historiografiji* knjiga sadrži još sedam poglavlja, vrlo iscrpan uvod i vrlo iscrpan zaključak. Ostala poglavlja knjige su *Tešanjski sidžil iz 1639-1642. godine, Razmatranje novog mišljenja o dataciji i atribuciji Abdullah-pašine (Avdi-pašine) džamije u Tešnju, Pitanje postojanja Mustafa-pašine džamije u Tešnju, Abdullah-pašina (Avdi-pašina) džamija i istoimena mahala, Razmatranja o mogućoj sudbini Abdullah-pašine (Avdi-pašine) džamije u Tešnju 1697. godine, Razmatranja o dataciji i atribuciji Sejjid Sulejmanove, Hasanbegovića ili Guvanjske (Harman) džamije u Tešnju, te Razmatranja o prostornom položaju (ubikaciji) Tophana ili Tabhana džamije u Tešnju*. Knjiga je opremljena fotografskim materijalom, crtežima, kartama i izvornim tabelama.

Pored naučne vrijednosti knjige ona krije i jednu drugu draž – to je naracija. Oni koji se prvi put susreću s radom Mirze Hasana Ćemana uvjeriće se u primjer akademskog pisanja i pregalaštva, koji u naučni diskurs unosi književnu naraciju. Iz ovog razloga na trenutke se doima da je ova studija u biti

novela gdje su glavni protagonisti Hamdija Hajdarhodžić, Adem Handžić, Karl Zitterhofer, grof Luigi Marsigli, Osman Asaf Sokolović i Aladin Husić. Autor ulazi u dijalog s potonjima, odnosno njihovim radovima pa bilo da se radi o crtežima ili naučnim tekstovima. Ćeman podatke propituje, potvrđuje, ponekad opovrgava kroz suptilan akademski jezik i terminologiju, dolazeći do novih zaključaka pomoću logičnih i razumljivih argumenata. Pored toga on ulazi i u monolog, jer ne ispituje samo druge, već sebe samog i svoje stavove. Na kraju se mora kazati da se ispred nas nalazi dobra studija slučaja u kojoj je korištena aparatura arheologije, historije, historije umjetnosti, odnosno urbane antropologije.

HARIS DERVIŠEVIĆ

Mirza Hasan Ćeman, *Ahmed-paša, vakif džamija u Selima Kalošević i Kruštica kraj Tešnja u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Filozofski fakultet, 2015. (elektronsko izdanje).

Onima s dužim iskustvom dobro je poznato šta znači napisati kvalitetan istraživački rad, te koliko je za to potrebno truda i sati naučnog pregalaštva. Stoga je uvijek iznenađenje kada se u javnosti pojave dvije knjige istog autora pisane istovremeno. Doda li se da je riječ o autoru sa zavidnom naučnom bibliografijom, onda objavljene naslove treba čitati s posebnom pažnjom. Riječ je o Mirzi Hasanu Ćemanu koji istovremeno s knjigom *Abdullah-pašina džamija u Tešnju u Bosni i Hercegovini* ponudio još jedan naslov, a to je *Ahmed-paša, vakif džamija u Selima Kalošević i Kruštica kraj Tešnja u Bosni i Hercegovini*. U samom naslovu knjige jasno je naznačeno o čemu će biti vođena rasprava – o dvije džamije nedaleko od Tešnja. Ova

tema je kontinuitet autorovih napora da objelodani historiju Tešnja i tešanjskog kraja kroz niz svojih radova i knjiga.

Selo Kalošević i selo Bobare nalaze se sjeverozapadno od Tešnja, a život muslimana spomenutih sela odvija se oko dvije džamije. Prema najčešće navođenim podacima džamija u Kaloševićima sagrađena je 1970. godine, a džamija u Bobarama, prema tradiciji, dosta ranije, odnosno kako usmeno predanje kaže daleke 1603. godine. Mirza Hasan Ćeman cijeni narodno kazivanje, te ga razmatra u svjetlu historijskih dokumenata, smještajući predanja u mogući kontekst nastanka. Ipak za Ćemana od presudnog značaja nisu "predanja", već činjenice koje pronalazi u tešanjskom sidžilu iz 1639.-1642. godine.

Slijedeći informacije u spomenutom sidžilu, u interpretaciji i prijevodu Ahmeda Aličića, Ćeman spori lokalno predanje. Prema kazivanju džamija u Kaloševićima nije bila podignuta do 1970. godine, što je razlog da stanovnici Kaloševića do tada odlaze na džumu u obližnje Bobare. Mirza Hasan Ćeman, pozivajući se na tešanjski sidžil, utvrdio je da je džamija u Kaloševićima najvjerojatnije podignuta u četvrtoj deceniji 17. stoljeća. Istoimeni sidžil čak navodi da je njen vakif izvijesni Ahmed-paša. Obližnje Bobare u koje su seljani Kaloševića odlazili na molitvu petkom, imaju dvije džamije. Jedna je starija za koju se vjeruje da je podignuta 1603. godine, te druga, mlađa, sagrađena 1984. godine. Koristeći se ponovo uporištem u tešanjskom sidžilu za 1639.-1642. godinu, Ćeman navodi podatak da je Ahmed-paša pored džamije u Kaloševićima sagrađio džamiju u Kruštici, odnosno Bobarama. Prema Ćemanu nekadašnji naziv za Bobare bila je Kruštica, spomenuta u sidžilu, što u daljoj argumentaciji znači da je vrlo vjerovatno stariju džamiju u Bobarama dao